

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXII СЪЕЗДИЗИ

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫҢЫҢАРА!

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИК ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЫ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТАРЫНЫҢ ОБЛАСТ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1925 ЧЫЛАДА
ҮЛӨСӨНДӨН ГӨТӨР

1961 ч.
НОВАБРЬ
1
СРЕДА
№ 262 (5052).

Өртөө 2 көп.

Бистин күштеривис, делегей социализминин күштери амгызы ышкаш кажандаа ындыг күчүлүг турбаан. Чаа Программа партиянын болгаш улустун мурунунга эн-не чырыткылыг сагыш-сеткилди хаара тудуп турар перспективаларны ажыдып турар. Бистин чуртустун кырында коммунизмдин хүнү үнүп орар! Бистин кайгамчыктыг Төрөөн чуртустун эргип четпес делгемнерин ол хүн бодунун чыры-биле шыва бээр ындыг хүнүн келирин бодустун кызымаккай күш-ажылывыс-биле чоокшуладыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылылынар! Бодустун бүгү-ле күштеривисти, бүгү-ле большевикчи энергиявысты коммунизм тилелгезинин херээнге берээлинер!

(СЭКП-нин XXII съездинге Н. С. Хрущевтун илеткелден).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын XXII съездизинин дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Октябрьның 30-де Москвага, Кремльдин Съездилер Ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын ээлчеглиг XXII съездизи ажылын үргүлчүлөөн.

Эртенги хуралга төлөөлөрүнүн өмүнээзиден дараазында эштер делегелдер кылган: И. В. Спиридонов — Ленинград областын парторганизациясы, П. Н. Демичев — Москва хоорайнын парторганизациясы, Г. Д. Джавахишвили — Грузиянын компартиясы, Д. А. Лазуркина — 1902 чылдан бээр СЭКП кижигүнү, Н. В. Подгорный — Украинанын компартиясы. Партия организацияларынын болгаш ажылчы чоннарнын калбак массаларынын санал-оналын илеретишаан, чүве чугаалаан эштер болза Владимир Ильич Лениннин Мавзолейинге И. В. Сталиннин мага-бодун салган кааржакты моон ыңай кадагалаары таарышпас-тыр, чүге дээрге Сталин ленинчи чагыларны үрөөн, эрге-чагырганы буруу ажылдак, ак-сеткилдик совет кижилерге удур массалыг дерзин чоруктарны үүлгеткен.

Владимир Ильич Лениннин Мавзолейинин дугайында шитпирни съезд бир үн-биле хүлээп алган. Ооң соонда съезд СЭКП-нин Уставынга өскерилгелер дугайында илеткелди чугаалажып көөрүнчө шилчөөн. Хуралга санал берген эштер болза: А. В. Георгиев — СЭКП-нин Алтай крайкомунун бирги секретары,

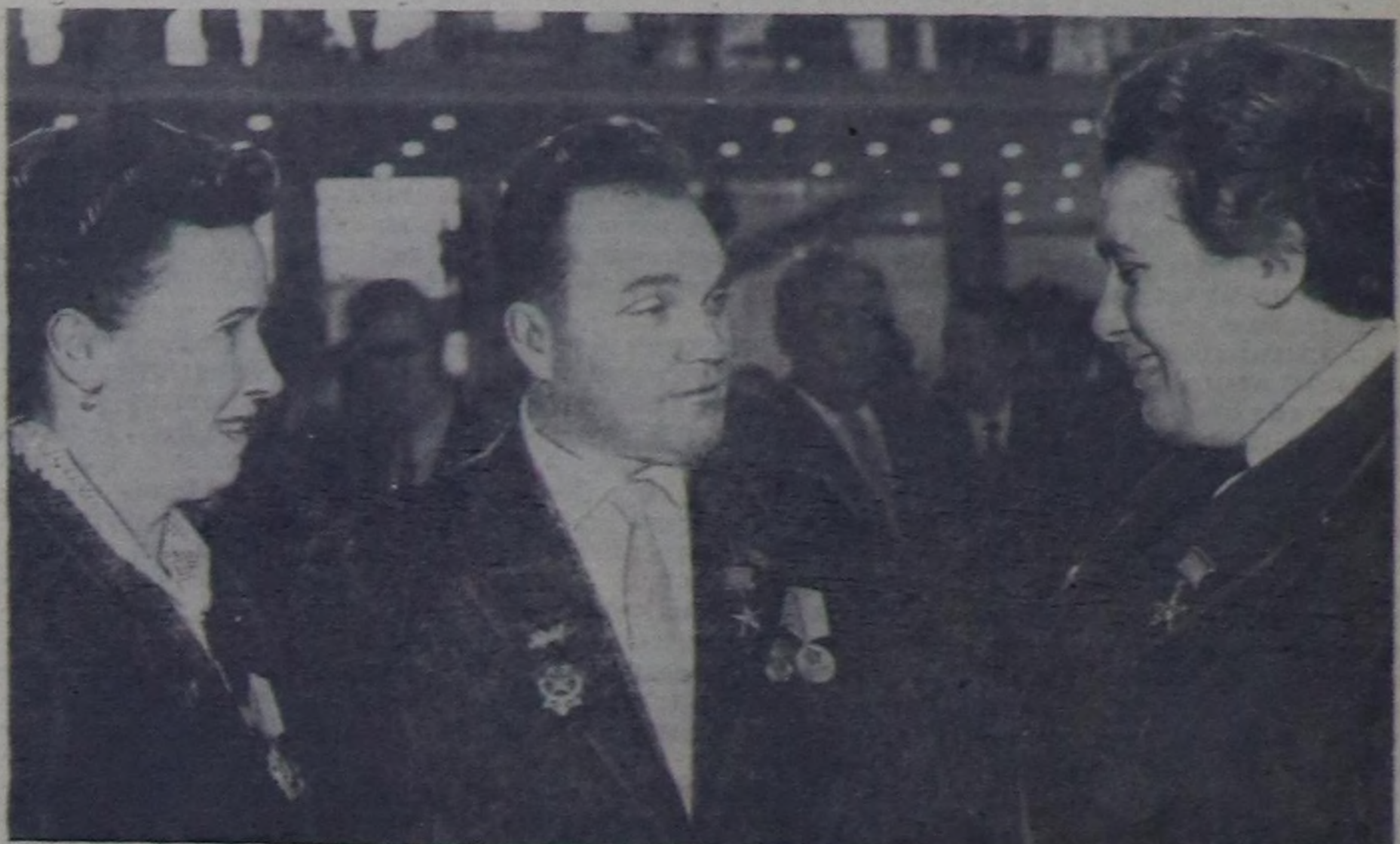
Н. Н. Родионов — Казахстаннын компартиязынын ТК-зынын ийги секретары, А. И. Шибаев — СЭКП-нин Саратов обкомунун бирги секретары, П. А. Леонов — СЭКП-нин Сахалин обкомунун бирги секретары, З. Т. Сердюк — СЭКП ТК-нын чанында Партийжи Контроль Комитетинин даргазынын бирги ораакчызы, Ю. М. Вечерова — Саванскиде «Эп-сеткил каттыжылгазы» фабриканын аргыкчызы (Ивановонун парторганизациясы), В. А. Кочетов — чогаалчы, «Октябрь» журналдын кол редактору.

Ооң соонда СЭКП-нин Уставынга өскерилгелер дугайында эш Ф. Р. Козловтун илеткелинин талазы-биле санал бээрин соксадыр дугайында шитпирни съезд хүлээп алган.

СЭКП-нин Уставынын төлевилелинге чазалгаларны болгаш немелделерни көөр талазы-биле комиссияны съезд тургускан.

Партия кижигүнүнден үндүрткеннин, партия талазы-биле хемчег алдыртканынын дугайында шитпирлерге хамаарыштыр съездинин алынга кирген бүгү дилеглерни болгаш тус-тус кижилерини өске-даа херектерин чугаалажып көөрүн СЭКП-нин Төп Комитетинге съезд дааскан.

Гайтинин Улусчу каттыжышкын партиязынын Национал чөвүлелинден байырлыг чагааны съезд алган.

МОСКВА. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын XXII съездизи. ЧУРУНКА: съездинин делегаттары. Солгай талдан ол талаже — Киев областа заводта аппаратчы болуп амылдап турар, Социалистиг Күш-ажылдын Маадыры В. И. Трухан, Социалистиг Күш-ажылдын

Маадыры, чуртун сурагылыг шахтёру Н. Я. Мамай болгаш Хамааты умар чүүл флотунун Одессада аэропортунун корабль командири, Социалистиг Күш-ажылдын Маадыры З. Ф. Саломатина олар. Фото Н. Ситниковтуу. СЭТА-нын фотехроникасы.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын XXII съездизинге

СЭКП Тыва обкомунун бирги секретары эш С. К. ТОКАНЫҢ чугаазы

Эштер! СЭКП-нин Программасы-биле тудуш харылзаалыг болуп турар СЭКП-нин чаа Уставынын төлевилели коммунизмни тургузарының ору-биле совет улусту апар чыдар бистин алдарыг Коммунистиг партиязынын амы удекти негеддеринге долду-биле таарып турар. Моон ужурунда, мурундагы орасторлар-биле бир дөмей, эш Ф. Р. Козловтун илеткелин чүлдүт деп көөрүн болгаш СЭКП-нин Уставынын саналдан кирген төлевилелин бадмаарын саналдап тур мен. (Адыш часнаашкыны).

Бүгү Совет Эвилелиниң-биле бир дөмей, Тыва республиканын партия организациялары болгаш бүгү ажалчы чоннары СЭКП-нин Программанын болгаш Уставынын төлевилелин боттарынга төрөл, чурктеринге чок херек кылдыр ленинчи партияга чоргааралдын сеткили-биле, изиг чүлдүгүшүшкүн-биле болгаш улус орук киришкенин-биле хүлээп алган. Бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга, колхозтарга болгаш совхозтарга, хоорайларга болгаш ырак аалдарга — чер болганга-да төөгүлүг XXII съездинге алдар болгаш социалистиг чарыш масесин калбарган турган.

Партия болгаш күрүне амыдыралынын улус ленинчи принциптерин катип тургузар, Маленковтун, Молотовтун, Баганинанын болгаш өскө-даа сүлөөчилерин база секретарынын партияга удур болуун чыла шабар талазы-биле СЭКП ТК-нын алган хемчеглерин тыва улус кайгамчык улус өөрүшү-биле

чүлдүгүшүшү турар. СЭКП-нин чаа Уставынын төлевилелинде: «Фраксылыг чоруктун болгаш бөлүгүлгө кылдарының кындыг-даа илерешкенин марксистин-ленинчи партияжи чорук-биле, партияга бактаар турары-биле дүшүнес» деп мырнай чөптү-биле чугаалаан. Ол шаарлаачтарын партиядан үндүр деп санадан турган эштер-биле мен чөпшөрежин тур мен.

Эш Н. С. Хрущевтун кайгамчыктыг илеткелдерин болгаш түнөл чугаазында, СЭКП ТК-нын секретары эш Ф. Р. Козловтун илеткелинде чугаалап турар, совет улустун чедип алган өндүр улус чедипкинин болза бистин чүркя коммунизмин тургузарынын кайгамчык улус планын чедипкинин-биле боттанган турар дээринге бүзүрөлдө биске күштедилер турар. Совет кижилерин күдүрүшкүнүг болгаш маадырлыг ажылы, Коммунистиг партиянын, оң Ш. С. Хрущев баштаан ленинчи Төп Комитетинин мерген угаанын удуругаазы анаа магарыла болуп турар. (Адыш часнаашкыны).

Тыванын партия организациясы, бистин республиканын бүгү ажалчы чоннары эш Н. С. Хрущевтун илеткелдерин изин-биле чүлдүгүшүшүп көрүп, партиянын Төп Комитетинин болгаш Совет чазактың иштиги болгаш дапшык политиказын, бистин инак Төрөөн чуртустун камгалал күчүзүн быгылгаар талазы-биле оларын алган хемчеглерин бүрүнү-биле чүлдүгү деп көрүп турар. (Адыш часнаашкыны).

Эштер! Национал айтыргын капитал шитпирлеп шыдаас, дарыктан нациаларны ол шыдаажыр аргажок калгыла, човулаңга болгаш массалык-биле өзүп кырларында чедирер деп чүвени төөгү көргүскөн болгаш амгы үенин дерек кырында чүлдери бадтык турар. Чүгө социализм болгаш коммунизм үеинде, марксизм-лениннин улус идеаларын ботандырып турда национал айтыргын шитпирлеттинген туруп болуп болгаш аңчаар шитпирлеттинген турар дээрин амыдырал долду-биле бүзүрөткен.

Коммунист партия болгаш Совет чазак нацияларын чүгө политикаын ден эргезин хандыргын чүве өвөс, харын база эргип тургузудан салгал болуп артып калган экономика болгаш култура талазы-биле ден өвөс чорукту утулгаан, бистин чуртуту бүгү улустарын депшлегини каалама орууга килерген. Партия болгаш чазак национал республикаларын болгаш областтарын экономиказынын база културалыкын чедипкинининин дугайында, оларын сыймы кады ажылдажылгазы болгаш бот-ботуна амыдыра дуулажылгазын хөгжүлөр дугайында могаг чокка сагышты салып турар.

Ленинчи национал политикаын практика кырыга ботанымыктын чайыналчак чижээ улус эвес тыва улусту бозулуп катип туррунени болуп, Октябрьдин социалистиг революциянын мурунунда ол кырып өлүрүнүг кызгаатарына турган. ССР-нин улустарынын акы-дуума өг-бүдөзүнө Тыванын хүлээп алганыдан бээр чүгө 17 чыл эргеп, аңчаара бистин улустун амыдыралына кайгы хире улус өскерилешкенин болгашын көрүп турар. Коммунист партиянын мерген угаанын удуругаазынын ачымында, ажалчы чоннарын боттарынын күженишкенин-биле Тыва ам танытпымас болган. Кыдаргай арат ажал-агыларын колдетирилгелерин бүрүн доозудан. Араттар сууржун байдалда шилчөөп, өглерден бакчыларга өзүп киргенер. Шаанда көштүн мал ажылыг, жокудангай чер ажылыг чоран Тыва хей алдырды болгаш чазакта амыдыралын улус көдөө ажал-агылыг, дүргөн хөгжүп турар улустуруг болгаш социалистиг културалыг республика болу берген.

Тывага эң сөөлү чылдарга чедир калдыг-даа улустур чок турганын бүгү билэр. Ам байдал өскерилген. Саян дагарынын ындында куртур турган черлерде — Кара-Даш болгаш Хову-Аксидна — улус улустур бүдүрүлгелери — «Тыва даг-дугу» болгаш «Тыва-болбай» комбинаттарын тудуп турар. А оларын чанында школаларыг, эмгелге черлерин, култура-чырыдышкын албан черлерин, коммунал бүдүрүлгелерин, чаагайлыгына алган ажалчы суурлар чатпыла берген. Тудуг-ла тудуг — бистин республиканын бүгү булуңларында байдал ындыг.

Совет эрге-чагырганын чылдарында Тывага улустур бүдүрүлгезинин ниети хемчээли 10 катип өскөн. Чүс-чүс улустур бүдүрүлгелери туттунган. Олар ам 17 чыл бурун-гаарында бодарга 16 катип хей болган. Улустун ажал-агы, маш болбаазырадыр, хөмүр даш болгаш өскө-даа адыралы калбаа-биле хөгжүп турар. Бо чылдан 9 айларынын дургузунда республиканын улустуру ниети продукция бүдүренин планын 103,7 хуу күөсеткен. Продукциянын немелде өзүдөзи эрткен чылдын ол-ла үеи биле деңгээлге 15,4 хуу болган. Электри күжү бүдүрөр, хөмүр даш казар, чугай, тудуг ыякы, хем индигер болгаш өскө-даа кылылар бүдүренин планы ажыр күөсеттинген.

Тыванын көдөө ажал-агында көстүп көрбөөн өскерилгелер болган. Колхоз тургузуунун тилелгези болза социализминин бозуунга арат массаларын амыдыралын бүгү талазынга, оларын материал талазы-биле хандырылганын өзеринге улус революция болган. Чүз дээрге, 1944 чылда барык бүгү тыва араттар көштүн амыдыралыг турган, амыдыралга патриархал-феодалдыг харылзаалар артып каап турган. Ам хаз, хонаштар турган черлерде колхозтар болгаш совхозтар калбаа-биле чатпыла бергилөөн.

Тыва АССР-де мал болгаш үнүш ажылынын продукцияын бүдүрери чыл-чылы-биле өзүп турар. 1946 чылга болза, 1960 чылда эгити 4,5 катип, сүттү — 6,8 катип, дукту — 12,7 катип хейүү бүдүргөн. 1944 чыл-биле деңгээлге, тарылда шөлү 5 катип өскөн, тараз бүдүрери — 9 катип бөздүгөн.

1961 чылдын октябрь 8-те бистин республика күрүнеге тараз болгаш дүк саар талазы-биле боттарынын социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күөсеткенин партияга болгаш Совет чазакка илеткелдөөн. 1944 чылдын мурунунда Тыванын бодуну таразын чок турган, ону кири сөөлтү турганын бүгү билер. Партиянын Төп Комитетинин болгаш эш Н. С. Хрущевтун бодуну чаа черлерин шилчегил алмырын херезинге инициативанын түнелинде бистин республикада 200 мүн театар кур чер шилчегил алдырган. Мычангам 1961 чылда Тыва күрүнеге 7 миллион ажыг пуд тараны салган. (Адыш часнаашкыны).

Бодуну бүгү төөгүдө казан-даа Тыва ыңча таранын бүдүрүп көрбөн. Ол чедипкинер дугайында бистин партияга болгаш Совет чазакка, кур черлерин шилчегил алыр дээш маадырлыг делгезди баштаан эш Н. С. Хрущевтун болууга тыва улус өөрүп турар.

Тыва улустун амыдыралында төөгүтү болушуну болза Тыва автономнун областы Тыва Автономнун Совет Социалистиг Республиказында кылдыр чартып тургусалын болуп. (Адыш часнаашкыны). Ол чоруктуг ужуру-дузасы кайгамчык улус. Төгүтүг XXII съездинин муруну чарында, партия болгаш күрүне амыдыралына ленинчи нормалары катип тургускан СЭКП-нин XX съездинин шитпирлерин ботандырганынын түнелинде болгандын Оортан бис СЭКП-нин Программанын өндүр улус идеяларын, Уставын принциптерин, ленинчи национал политикаын идеяларын практика кырында ботанылганын херезин көрүп турар бис. Ол дээр, чүгө улус бузурел эвес, харын база бистин улус ажал-агы, маш болбаазырадыр, хөмүр даш болгаш өскө-даа адыралы калбаа-биле хөгжүп турар. Бо чылдан 9 айларынын дургузунда республиканын улустуру ниети продукция бүдүренин планын 103,7 хуу күөсеткен. Продукциянын немелде өзүдөзи эрткен чылдын ол-ла үеи биле деңгээлге 15,4 хуу болган. Электри күжү бүдүрөр, хөмүр даш казар, чугай, тудуг ыякы, хем индигер болгаш өскө-даа кылылар бүдүренин планы ажыр күөсеттинген.

Тыва республикада бозулуп култура революция ботанган, ол чорук арат массаларын угаан-болдал кулданымшыктан азырым алган. 1930 чылга чедир-ле тыва улус бодуну — үжүк-бизин белин чок чоран, а ам республикада бүгү-бүгү дээди өөрдиге черлеринде өөренип турарлар. Оларын хей-хөй инженерлер, өмчилерин тускай эртинги чедип алган, чогаалчылар, композиторлар, эртемдендер апарганнар.

1930 чылда Тывага чангыс клуб, чангыс библиотека, чангыс турму кино, дөрт школа турган, а ам — 330 култура вахынары, клубтар, болгаш библиотекалар, 156 турму кинолар, 161 школалар, башкы институт, азын хем тускай ордумак өөрдиге черлерин болгаш эртем албан черлерин, күрүненин хөгжүм-шин

театры, улусчу театрлар болгаш бот-тымынгы уран чүлдүн мукум бөлүмчери бар. Тывада социал аарылар жөргөң-биле узулганын. Ам район төвү, колхоз болгаш совхоз бүртүндө эки деритинген эмгелге черлерин болгаш эмгелге салбырлары бар. Совет эрге-чагырганын чылдарында Тывада чонуну саны барык ийи катип көвүдөөн.

Мычангам, Совет эрге-чагырга тыва улустун бүгү амыдыралын, бүгү угаан-болдал мезгил чартыккан. Кижилерин угаанында, бот-боттары оларын канчаар көржүп турарында болгаш чонун байлаан оларын канчаар көрүп турарында, оларын мезгелдеринде болгаш улус революцияны калдыг-даа диаграммалар-биле болгаш деп-негелдер-биле илереп харах. Эрткен 17 чылдарын дургузунда боттарынын социалистиг Төрөөн чуртунга, коммунизм тургузушкунуну улус идеяны кызыгаар чок бердинген, бистин өндүр улус Төрөөн чуртустун күчүзүн быгылгаарыга боттарынын бүгү күштерин берип — турар чаа кижилер өзүп келген.

Коммунист күш-ажыл дээш чарыштыг киржикиндери — барык дөрт мүн кижигил отрад — келир үенин хайгылычылары мурун алдып турар. Оларын орук айткычтар дөп адаар эргелиг бис. Мыдыг кижилер бисте хей, ыңчалаа-даа олар ам-даа хей болуп болза эки, харын аңчаара XXII съездинин салган орулгалары улам экизиле күөсетинер.

Тыва улустун амыдыралына ханы чарылаалар — бо дээр, Коммунист партиянын улус сагыш салымшыкынын, оң ленинчи национал политиказын, бистин чуртун акы-дуума улустарынын бот-болууга дуулашчыларынын түнелиндир. Эрге чок чоруктан — ден эргеже, каныгы бүүдүлү чоруктан — социалистиг културанын бектирилчеге, ам-адыралдан — бай болгаш өөрүшкүлүг чуртталгаже — тыва улустун эртен оруу ыякыг, ол орукту тыва улус ССР-нин улустарынын улус өг-бүдөзине тургаш, улус Лениннин айтканы коммунизмге орук-биле чоруп турган, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынын Төп Комитетинин бистин ынаар апыр чылдар оруу-биле чоруп турган эрткен. (Адыш часнаашкыны).

СЭКП-нин чаа Уставынын негеддеринде кыдыг ханы бодалдар инициативаны коммунист калгае дараазында хүлээлгеге айтты турар: «Ажалчы чоннарын массалык социалистиг интернационализмдин болгаш совет патриотизминин идеяларын илеткелди негеддер болуп, национализмдин болгаш шовинизминин артыкчылыгына улус делгезди чорудар ССР-нин улустарынын найыралын, социализмин дугайында чурттарынын улустары-биле, бүгү чурттарынын пролетарий-лери-биле болгаш ажалчы чоннарын биле совет улустун акы-дуума харылдааларын быгылгаарыга сөөрү-биле болгаш ажал-агыра-биле дуулашар. Тыванын партия организациянын коммунистери Уставын»

ол негеддерин чайгылыш чокка барыдылаар.

Эштер! Экономикамы болгаш културанын улам ыңай хөгжүдөрүнү калбак перспективалары бистин республиканын мурунунда ажалчы чоннарын турар. Яны-бүрү ажыктыг кызымалдыг хей чердин бары болза улустурун улам ыңай хөгжүдөринге таарышчыг байдалды тургузуп турар. Ону холбаштыр ол байдаларын улустур талазы-биле эң-не дүргөн ажылаага килерин көрүп турар оналган ССР-нин Курлаанынга бөдөр партиянын Төп Комитетинден болгаш Совет чазактан дилеп турар бис. Оларга үндөйлөш, республикага улустурунун чаа-чаа улус адыралын тургузар болгаш күштү-биле хөгжүдөр, мычангам Тыванын байдаларын улам дүргөн-биле коммунизм тургузушкунуна бараан бодулар херек.

1961 чылдын октябрь 25-те РСФСР-нин Министрлер Чөвүледи Тыва АССР-ге дуза чедиринген хемчеглеринин дугайында, областы республика кылдыр эле тургускай-биле холбаштыр оң улам ыңайгы ажал-агы болгаш култура тургузушкунуну дугайында шитпирни хүлээп алган. СЭКП-нин Төп Комитетинин болгаш Совет чазактын тыва улус дугайында улус сагыш салып турарынын чаа илерешкенин кылдыр ону көрүп турар бис. Тыва республиканын ажалчы чоннарын өмүнээзиден партиянын Төп Комитетинге болгаш эш Никита Сергеевич Хрущевка изин-биле четтерип тур бис. (Адыш часнаашкыны).

Республиканын улус ажал-агынын улам дүргөн-биле көдөрнени база чуртун амыдыралчы төптөр-биле Тываны улам эки харылзаалык төлөөдө, автомобил, суг болгаш агаар транспортун улам ыңай сайырадырын көрүп эргежок чүгү-ла.

Көдөө ажал-агы талазы-биле бистин салып турар орулгалары: республиканын колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинин кол адыры — мал ажылынын, колдунда нарын дүктүг хей ажалдык дымка көдүрүлгелер турарын эң чоокку чылдарга хандылар. Кыйларын баш салып 1965 чылда 1,6 миллион баш болгаш он соонда чылдарда — 3 миллион баш чедирген турар. Ол болза тыва улустун чектелешкенин дугайында, оң чаагай чорунун болгаш өөрүшкүлүг амыдыралын дугайында партиянын болгаш чазактын доктаамал сагыш салымшыгына бистин харыныс болуп.

Эштер! Республиканын ажалчы чоннары бүгү совет улус-биле кады, СЭКП-нин XXII съездинин төөгүтү шитпирлерин амыдыралга ботандырышаан, партиянын чаа Программанын айтканын төөгүтү орулгаларын чедипкинин күөсүдөр болгаш бистин чүркя коммунизмин тургузарынын ниети херезинге төлөтат салымшыкынын килер дөш боттарынын бүгү күштерин, чогаалчык бүгү энергиянын килеринге белин. (Ур адыш часнаашкыны).

МОСКВА. СЭКП-нин XXII съездинин Тыва АССР-ден делегаттары 1961 чылдын Бүгү-эвилел уран чурулга делегаттын көрүп туралар. Фото В. Матюковтуу. (СЭТА-нын фотехроникасы).

